

İSKİTLERDEN BÂCIYÂN-I RÛM'A, TÜRK KADINININ DÖNÜŞEN YAŞAM TARZI*

Emine Sonnur ÖZCAN**

Öz: İskit/Saka-Türk yaşam tarzı ve dil birliğini kanıtlayan deliller ışığında iz sürüldüğünde, Türk kadının Avrasya bozkırlarından Anadolu'ya, yaşamı ve toplumsal konumu nasıl bir dönüşüm sergiler? Çalışmamızda bu sorunun cevabını bulmaya çalışırken, öncelikle arkeolojik ve yazılı kaynaklara dayanarak İskitler ve diğer Türk topluluklarındaki konargöçer kadınların ortak konumunu ele alacağız. Eş zamanlı olarak, Türk soylu kadınların yüksek konumunun Eski Yunan ve diğer halkları nasıl etkilediğini irdeleneceğiz. Ardından, Türklerin Anadolu'da yerleşik hayata geçmeden hemen önceki fetih ve gaza dönemlerinde destanlara ve tarihlere yansıyan Türk kadının profiline bakacağız. Ve nihayet, yerleşik hayata geçmelerine paralel olarak şehirlerde mukim olan kadınların önceki atlı-arabalı, gerektiğinde savaşçı yaşam tarzlarının nasıl bir dönüşüme uğradığını ve bu bağlamda Bâciyân-ı Rûm'un olası niteliklerini değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İskitler, Türkler, Amazonlar, Türk kadını, Bâciyân-ı Rûm.

The Evolving Life Style of Turkish Women: From the Scythians to the Bâciyân-ı Rûm

Abstract: Given the anthropological and linguistic evidence that points to the Turkish origin of Scythian/Saka culture a question this paper addresses relates to the evolution of Turkish women's lifestyle and social position from the Eurasian steppes to the Anatolian plateau. To answer this question, we will primarily utilize archaeological and written sources to examine the common position of nomadic women in Scythians and other Turkish societies. Subsequently, we will examine the impact of the high position of ethnically Turkish women upon Greeks and other societies. Then, we will look at the profile of Turkish women in Turkish legends and histories produced during the conquest of Anatolia and before the Turks became sedentary. Finally, we will attempt to reconstruct the possible features of Bâciyân-ı Rûm by looking into the transformation in the life-style of women from a nomadic life as occasional mounted warriors to the life of sedentary Turkish women in Anatolian cities.

Keywords: Scythians, Turks, Amazons, Turkish woman, Bâciyân-ı Rûm.

---

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihi: 27.06.2018 - 31.12.2018

** Dr., TÜBİTAK Uluslararası İşbirliği Daire Başkanlığı, sonnur.ozcan@tubitak.gov.tr
ORCID: 0000-0002-1667-1445

Giriş

XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazâde'nin, son dönem Selçuklu Anadolu'sunun toplumsal yapısına ilişkin olarak zikrettiği “musâfir”¹ dört topluluktan Bâciyân-ı Rûm (Âşık Paşazâde, 1914, s. 205), neredeyse o dönemden itibaren gizemini korumaktadır. Bugüne değin, Âşık Paşazâde'nin selefi ve halefi diğer orijinal kaynaklarda rastlanmayan Bâciyân-ı Rûm teriminin işaret ettiği topluluğun büyük ihtimalle bir kadınlar teşkilatı olduğu, bahsin devamından anlaşılmaktadır. Bununla beraber, yine bahsin devamı ortaya koymaktadır ki, bu teşkilatın dönemin konargöçer Türkmen sufi geleneğiyle sıkı bir ilişkisi vardır. O kadar ki, menkabe geleneğinin Ahmet Yesevî'ye bağladığı Türk halk Müslümanlığının temsilcisi konumundaki Hacı Bektaş-ı Veli (Melikof, 1993, s. 153), “keşf ü kerâmât”ını, Anadolu'ya geldiğinde orada hazır bulunan Bâciyân-ı Rûm'un önemli bir üyesi ya da lideri, Hâtun Ana'ya aktarmıştır. Tarihçi bu satırlardan sonra, kendisine “kız edinerek” öğretilerini aktardığı Bâciyân-ı Rûm temsilcisi Hâtun Ana ile dönemin gazilerinden Abdal Musa arasındaki mürşit-mürit tarzını çağrıştıran ilişkiye değinmekte ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin bir tarikat şeyhi hâline gelme sürecinin bu ilişkiden itibaren başladığını aktarmaktadır (Âşık Paşazâde, 1914, s. 205).

Âşık Paşazâde'nin Bâciyân-ı Rûm'a ilişkin olarak verdiği bilgiler yukarıdaki çerçevenin dışına çıkmamaktadır. Ancak, Osmanlı öncesi gaza-fetih Anadolu'sunda hareketli bir kadınlar-kızlar teşkilatının varlığının ve dönemin ünlü Türkmen sufi liderinin mükteşebatını bu teşkilatın bir üyesine aktarmayı “ihtiyar” ettiğinin, Âşık Paşazâde gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin siyasi ve sosyal atmosferine nüfuz edebilmiş bir tarihçi tarafından kaydedilmiş olması tek başına dikkat çekicidir. Öte yandan, Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu'ya ayak bastığında erenlere gıyaben verdiği selamın sadece Seyit Nurettin isimindeki şeyhin bekâr kızı Fatma Bacı'ya malum olmasının Menâkıbnâmesine dâhil edilmesi de (Vilâyetnâme, 1995, s. 37; Ocak, 1983, ss. 125-126) onun seçimini meşrulaştıran bir unsur gibi durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Ömer Lütfi

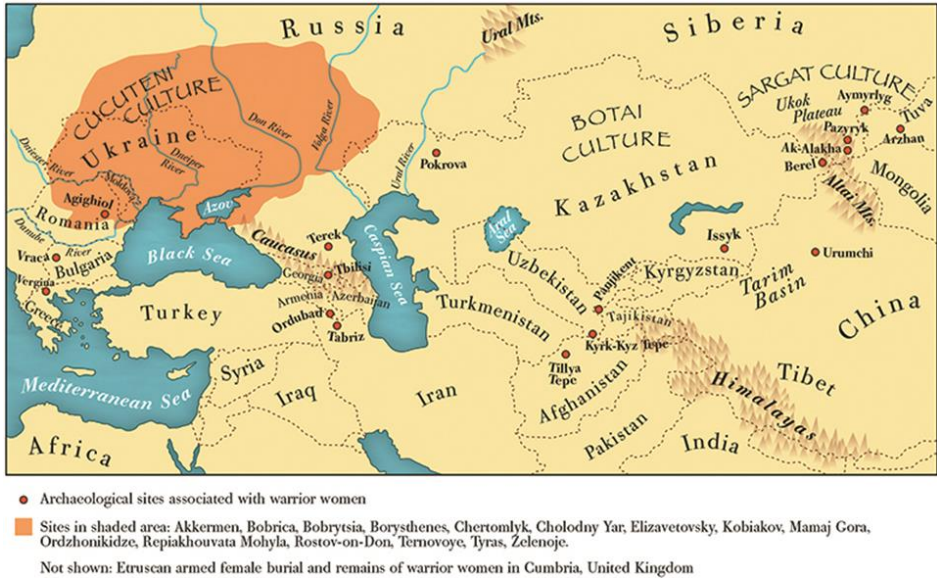
¹ Kitaptaki anlamıyla yolcu/seyyah. Bu nüansın önemli olduğu kanaatindeyiz. Zira cümlede geçen “musafirler” ismi ile “içinde” zarfının metnin diğer yerlerinde hangi bağlamlarda ve nasıl geçtiğine bakıldığında böyle bir sonuca varmak mümkün görünüyor. Bize göre tarihçinin sıraladığı bu taifeler, yolcular/seyyahların tespitleri değil, bizatihi kendisinin tespitleridir: “Ve hem bu Rûm'da dört tâife vardır kim musâfirler içinde anılır.”

Âşık Paşazâde, kendisini onlara nazaran Rûmlu sayıp onları ötekileştiriyor ya da sufilüğün seyahat erkânına dikkati çekiyor gibidir. Nitekim o, ilk bahiste Hacı Bektaş-ı Veli'yi Anadolu'nun dervişleri, şeyhleri içinde saymayıp kitabının hayalî şahsının sorusu üzerine zikretmesinin nedenini onun Anadolu'ya sonradan gelmesiyle açıklamaktadır. *Âşık Paşazâde Tarihi*, Ma'ârif-i 'Umumiyye Nezareti, Matbaa-ı 'Amire, İstanbul 1914, s. 205.

Barkan'ın gün yüzüne çıkardığı dört ayrı zaviye banisi “kadın dervişin” varlığı (Barkan, 1942, ss. 302-303) Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tasavvufi katkıları bakımından Hacı Bektaş-ı Veli'nin seçiminin sahadaki meyveleri şeklinde değerlendirilebilir. Bununla beraber, merhum Fuad Köprülü'nün “akla en yakın te'vil” olarak ifade ettiği gibi Bâciyân-ı Rûm'un, savaşçı Türkmen kadınlardan oluştuğu fikrini güçlendiren kanıtlar da kayda değer durmaktadır (Köprülü, 1999, s. 93).

Esasen, Bâciyân-ı Rûm'un savaşçı Türk/Türkmen kadınlarının olası varlığına, XIII. yüzyıl öncesindeki binlerce yıllık konargöçer İskit-Türk kadını tarihi açısından bakıldığında dahi tablo anlaşılmaz değildir. Zira üzerinde ayrıntılı olarak çalıştığımız üzere İskit-Türk kültür tarihi pek çok açıdan olduğu gibi kadınların yüksek ve eşit konumu, yiğitlik ve kahramanlıkları bakımından da büyük ölçüde bir ve aynıdır (Özcan, 2016). Arkeolojik, gen bilimsel ve tarihsel kaynakların da desteklediği üzere, İskit-Türk kadınının konargöçer yaşam tarzını sürdürme koşullarında bu özellikleri devam etmiş görünmektedir.

Bu cümleden olarak, Amazonların, Orta Asya steplerinin hakiki savaşçı kadınlarının yaşam biçimlerinden doğan bir Grek miti olduğu gen bilimsel çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Amerikalı Amazon araştırmacısı Adrienne Mayor'ın tespitiyle, daha önce erkek savaşçılara ait olduğu düşünülen zırh, mızrak, sadak vb. savaş eşyaları barındıran İskit kurganlarının DNA analizleri, bunların üçte biri kadarının, yaşları 10 ile 45 arasında değişen kadın savaşçılara ait olduğunu göstermiştir. Bronz Çağı'ndan MS 1. yüzyıla kadar tarihlendirilen bu kurganlar, Trakya ve Tuna'dan Moğolistan'a uzanan çok geniş bir coğrafyaya (Resim 1.) dağılmaktadır (Mayor, 2014a, ss. 28, 68-80, 82; Mayor, 2016, s. 57). Öte yandan, Altaylar'daki kurganlardan çıkartılan donuk durumdaki kadın ve erkek bedenlerinin aynı tarzda kıyafetler giymiş olduğu da görülmüştür: pantolonlar, tunikler ve botlar. Mayor, bu aynı tarz giysiler giyinme kültürünün, tıpkı tamgalı Amazon atları gibi Grek vazolarına da yansıdığını (Resim 2.) belirtmektedir (Mayor, 2014a, ss. 174, 181-182; Mayor, 2014b, ss. 28-33).

Resim 1. Savaşçı kadınların bulunduğu arkeolojik siteler. Kaynak: Adrienne Mayor, “Ancient Amazons: Warrior Women in Myth and History”, *The World Financial Review*, March-April 2016, s. 57.

Bir başka Amerikalı Amazon araştırmacısı ve arkeolog Jeannine Davis-Kimball, 1992-1995 yılları arasında Ural nehri yakınlarındaki Pokrovka’da kazdıkları yaklaşık 2500 yıllık kurganlardan çıkartılan kadın savaşçılardan, kemikleri araştırmaya uygun olan Bayan 2-7-2’nin DNA’larının, Moğolistan’daki Kazak kızı Meryemgül ve ailesindeki kadınlarla “neredeyse aynı” olduğunu ortaya koymuştur. Alman bilim insanlarının ortaya çıkardıkları araştırma sonuçlarına göre ilgili DNA, “Türkçe konuşan konargöçer halkların sahip olduğu” haplotipe aittir (Kimball, 2013, ss. 13-16, 88-95, 307-321)². İlaveten, 2017 yılında *Nature* dergisinde yayımlanan bir bilimsel makale, bahsi geçen Pokrovka kurganları ve onlar gibi Demir Çağı’na tarihlendirilen Kafkasya, Tuva ve Altaylar gibi bölgelerdeki İskit kurganlarından alınan kadın ve erkek iskeleti DNA örnekleriyle günümüz Avrasya’ında yaşayan insanların DNA’larının karşılaştırılması neticesinde elde edilen sonuçların, en fazla İskit geni taşıyan bireylerin Türkçe konuşan halklar arasından çıktığı gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır (Unterländer ve ekibi, 2016)³.

² Kazıyla ilgili ayrıntılı bilgi ve görseller için bakınız:

https://www.labrys.net.br/labrys22/archeo/jeannine_daviskimball.htm

³ İlaveten, makalenin ekindeki “Supplementary Note”un 69. sayfasına bakınız.

FIG. 11.3. Amazon on branded horse spearing a Greek warrior whose shield is decorated with a branded horse. Volute krater, Woolly Satyrs Painter, ca. 450 BC, detail, Metropolitan Museum, Rogers Fund, 1907, 07286.84. Image © The Metropolitan Museum of Art/Art Resource, NY.

Resim 2. Yaklaşık MÖ 450'lere tarihlendirilen bir Grek seramiğinde tamgalı bir at üzerindeki Amazon kalkanına atın tamgası yansımış bir Grek savaşçıyı mızraklıyor. Kaynak: Adrienne Mayor, *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women across the Ancient World*, Princeton University Press, New Jersey 2014, s. 181.

Öte yandan, bilinen ilk savaşçı kadınlar topluluğu, Homeros'un İlyadası'ndan, Troya kralına yardım için savaş meydanında bulduklarını ve erkekler gibi savaştıklarını bildiğimiz Amazonlar ile (*The Illiad*, 1924, 3.189, 6.186) ilgili en ayrıntılı bilgileri aktaran Halikarnaslı Herodot'a göre Karadeniz'in kuzeyinde, konargöçerlerin yaşadığı bozkır coğrafyasında yaşayan bu savaşçı kadınlar "Kocalarıyla beraber veya kendi başlarına ata binip ava giderler, savaşa girerler ve erkekler gibi giyinirlerdi" (Herodotos, 2014, ss. 327-329).

Bizim tanımlamamızla, bu İskit-Türk savaşçı kadınlarının Grek dünyasındaki ünü ve etkisi Roma ve erken Hristiyanlık dönemlerinde de devam etmiştir. Örneğin, Kelt asıllı Roma tarihçisi Pompeyli Trogus'un (MÖ 1. yüzyıl) yazdığı tarihteki bilgileri aktaran Justinus (MS. 3. yüzyıl), İskit erkeklerinin kurduğu

krallıkların kıymetinin, kadınlarının kurduğu krallığa göre değerlendirilmesinin güç olduğunu şöyle kaydetmiştir (Justinus, 1853, Kitap 2, Bölüm 1):

Büyük ve şanlı İskitleri anlatmaya kökenleriyle başlayalım. Çünkü onların ortaya çıkışı imparatorluklarından daha az etkileyici değil. Üstelik kadınlarının kurduğu krallık, cesur faaliyetleri açısından erkeklerinin krallıklarından daha meşhurdur. İskit erkekleri Part ve Baktria krallıklarını; kadınları ise Amazon krallığını kurdular. Dolayısıyla erkekleri mi yoksa kadınları mı daha mükemmel karar vermek zor.

Justinus'tan bir-iki asır sonrasında yaşayan kilise tarihçisi Paulus Orosius (MS 4. yüzyıl) da Karadeniz'in kuzeyinden, Anadolu'nun kuzey kıyılarına, Thermeddon'a (Terme) göç eden Amazonların İskit kadınları oldukları görüşünü ortaya koymaktadır. Bahsi geçen iki tarihçiye göre Amazonlar, İskender dönemine kadar Asya ve Avrupa'da hâkim olmuş; Efes, Sinop gibi şehirleri kurmuş ve Atina'ya kadar gidip Yunanlarla savaşmış, tümü atlı kadınlardan oluşan bir İskit topluluğudur (Justinus, 1853, Kitap 2, Bölüm 3-4; Orosius, 2010, ss. 62-63).

İskit-Türk orijinli hanedan kadınlarının erkekleri olmadığında onların yerine geçerek ülkelerini ve çetin savaşları yönettikleri de kaynaklara yansımıştır. Herodot'un aktardığı Massaget kraliçesi Tomris'in Fars kralı Kiros üzerindeki dramatik zaferi meşhurdur (Herodotos, 2014, ss. 123-127).

Tomris'den daha az bilinen bir başka savaşçı kadın hükümdar ise İskit-Türk-Subir Kraliçesi Boa'dır. Eşi Balak'ın ölümünden sonra tahta geçen Boa'nın diğer Hun boy beylerine karşı kazandığı zaferden kilise tarihçisi, Nikiu Papazı Mısırlı John (ö. yk. 8. yy başları) ve İtirafçı Theophanes (ö. yk. 9. yy başları) söz etmektedir. Theophanes'e göre Boarik (Boa) dış-Hunlardan olan Subirlerin kraliçesidir (Ahmetbeyoğlu, 2009, s. 289). Mısırlı John'un tarihinde anlatıldığına göre ise Bizans'a karşı Farsların destek istediği Hunların arasında "yiğit" ve "bilge" bir kraliçe de vardır. İki genç oğlu ve emrindeki binlerce "Hun" savaşçısı olan Kraliçe Boa değerli hediyeleriyle Roma İmparatoru Jünstinyen'in (483-565) sarayını ziyaret etmiştir. İmparator; Boa'nın, aralarındaki ittifaka aykırı olarak, Bizans'a karşı Farslarla iş birliği yapmak isteyen iki beyi (Astera ve Aglanos) ile savaşmasını istemiştir. Tarihçiye göre, bahsi geçen iki beyi Fars kirası Kavad'la anlaşma yaparken yakalayan Kraliçe Boa, onlarla savaşarak bozguna uğratmış ve birini öldürmüş, diğerini ise (Astera) sağ olarak ele geçirip zincire vurarak İstanbul'a göndermiştir (*The Chronicle of John*, 1916, ss. 140-141).

Bizanslı prenses-tarihçi Anna Comnena'nın (yk. 1083-1153), kroniğinde genel olarak "İskitler" adıyla tanımlayarak İskit-Türk aynılığını onayladığı Peçenek Türklerine ilişkin verdiği bilgiler arasında savaşçı İskit-Türk kraliçelerini andığı bağlar ve kement kullanımına ilişkin satırlar kayda değerdir. Anna; annesi kraliçe Eirene'nin, babasıyla birlikte Latinlere karşı savaşa gitmek durumunda

kaldığını anlatırken onun silah kuşanması ve savaşmasının yakışık almayacağını; buna karşın, Massaget ve Amazon kraliçeleri Tomris ile Sparethra'dan bahisle, ancak onlara yakışacağını söylemektedir (Anna Comnena, 2000, s. 217). İlâveten, Anna'nın Peçenek Türkü kadınların savaş alanındaki varlıkları ve ustalıklarını delillendiren satırları, karakteristik İskit-Türk kement atma tekniği açısından, kadın savaşçılar veçhesini aydınlatacak özelliktedir. Gerçekten de MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen Grek seramiğinden-ki üzerine kement atan bir Amazon resmedilmiştir (Resim 3.)- Egeli coğrafyacı Pausanias'ın (MS 2. yüzyıl) Sarmatların düşmanlarına kement atıp onları alaşağı edip yakaladıklarına dair ifadesine (Pausanias, 1918, s.107) ve Arap âlim el-Câhiz'in Türklerin savaşta kement atmadaki ustalıklarına dair satırlarına (el-Cahız, 2002, ss. 83-84), kement kullanma tipik bir İskit-Türk becerisidir. Anna'nın kaydına dönersek, Peçenekler ile Bizans arasında yapılan bir savaşta bir Bizans soylusunun oğlu, savaşçı bir Peçenek Türk'ü kadının attığı kement ile yakalanıp demir bir orakla Peçenek arabalarıyla oluşturulmuş çemberin içine sürüklenmiş ve tutsak alınmıştır (Anna Comnena, 2000, s. 128).

Endülüslü coğrafyacı el-İdrîsî'nin (yk.1099-1165) Kırgız kadınları hakkında verdiği bir bilgi de Orta ve Kuzey Asya'daki İskit-Türk kadınlarının cesaret ve yiğitlik bakımından üstünlüğünü desteklemektedir. El-İdrîsî, "Türk İskutyası'ndaki" (İskitya)⁴ (el-İdrîsî, 1988, c. II, ss. 923-924) Kırgız kadınlarının, erkekler gibi her işle uğraştığını ve erkekler gibi akıllı, cesur ve cüretli olduğunu söylemektedir (*İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, 2001, s. 102).

---

⁴ El-İdrîsî'den tercümeleyen Sayın Şeşen, yanlışlıkla olacak, İskutyay'ı "Eskonya (Estonya)" şeklinde Türkçeye tercüme etmiştir. Oysa orijinalinde "Türk İsqütyâsı" (= إسقوطيا الترك) olarak yazılıdır. *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, Tercüme: Ramazan Şeşen, TTK Yayınları, Ankara 2001, ss. 122-123.

Resim 3. MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen Grek seramiği üzerine resmedilmiş kement atan Amazon. Seramik kutunun bir mücevher kutusu olduğu düşünülmektedir. Mississipi Üniversitesi Müzesi, ABD.

Doğrusu, Selçuknâme'nin, Babaîler İsyanı'nı anlatan satırlarında yer alan "mecnû'ı er ü avret ve oğlanlarıyla çağrısub süngüye ve kılıca karşı gelüp savaş iderlerdi" (Ocak, 2000, s. 225) ifadesi ve İranlı tarihçi er-Râvendî'nin (ö. 1207) aktardığı, 1197 yılında Iraklılarla savaşan zırhlı Harezmi kadınları kaydı (Bayram, 2002, c. 6, s. 375) ile Fransız seyyah Bertrandon de la Broquière'nin (yk. 1400-1449) Dulkadiroğlu Türkmen kadınlarından oluşturulmuş atlı-savaşçı ordu bilgisi, Türklerin İslamlaşmasının ilerleyen asırları açısından bakıldığında Bâciyân-ı Rûm teşkilatının savaşçı kadınlar içerdiği düşüncesini destekleyen kanıtlar niteliktedir.

Âşık Paşazâde ile çağdaş olan Bertrandon de la Broquière'nin yazdığı seyahat izlenimlerinde söz konusu savaşçı kadınların birini kendi gözüyle gördüğüne ilişkin ilginç satırlar vardır. Seyyah, kılavuzu ile birlikte Hama yakınlarında bir nehir kenarında karşılaştığı ok-yay kuşanmış 6-8 kişilik bir Türkmen grubun içinde bir de kadın olduğunu farkeder. O da aynı şekilde ok-yay kuşanmıştır. Merak edip kadının bu durumunu sorunca, Türkmenlerin kadınlarının cesur oldukları ve savaş zamanında erkekler gibi dövüştükleri söylenir. İlaveten, "son derece sıra dışı gelen" bir bilgi daha kendisine verilmiştir: Türkmen beyi Dulkadiroğlu'nun emri altında, bu şekilde ok-yay kuşanmış 30 bin kadar

kadından oluşan bir ordu bulunmaktadır (Bertrandon de la Brocquiere, 1807, ss. 159-161, 193-194; Köprülü, 1999, s. 93).

Ayrıca, 13. yüzyıl ortalarında Altın Ordu İmparatorluğu'nu ziyaret eden Avrupalı elçi ve din adamlarının verdiği bilgiler, kadınların ve erkeklerin İskitler-Sarmatlar gibi erkek-kadın aynı şekilde giyinmesi geleneğine dolayısıyla atlı savaşçılar olduklarına ışık tutmaktadır. John de Plano Carpini (yk. 1185-1252) notlarında, kadınların ve erkeklerin giysilerinin tamamen aynı tarzda olduğunu, fakat evli kadınların önden yırtmaçlı uzun bir pelerin giydiklerini kaydetmiştir (Plano Carpini, 1903, s.109). Bununla beraber, birörnek giyim tarzının kızların bekârlık dönemiyle sınırlı olabileceği bilgisi William de Rubruquis'dan (yk. 1210-1270) gelmektedir (*The Travels of Sir John Mandeville* [içinde], 1900, s. 276):

Tatarların kadınlarının kıyafetleri erkeklerinkinden farksızdır. Sadece saçları bir miktar daha uzundur. Fakat evlendikleri günün sabahında saçlarını arkadan ikiye ayırır arkaya salarlar (öerler?) ve rahibelerin kukuletalı giysisini andıran geniş bir giysi giyerler.

Aynı coğrafyayı yaklaşık bir yüz yıl sonra ziyaret eden İngiliz seyyah Sir John Mandeville (yk. 1300-1371) de kadınlarla erkeklerin aynı tarz giysiler giydiklerini ve kimsenin onları ayırt edemeyeceğini; ayrıca, her iki cinsin binici tarzı dar pantolonlar kullandıklarını ifade etmiştir. Mandeville'e göre, çok iyi at binen Tatar kadınları ancak evlendiğinde zapturapt altında tutulabilecek ve ancak o zaman bir erkeğe boyun eğecek kadınlardır (*The Travels of Sir John Mandeville*, 1900, ss. 155, 157, 162-164).

Pantolonun mucidinin konargöçer, atlı-savaşçı İskit-Türkler olduğu bilinmektedir (Ulrike Beck ve Ekibi, 2014, ss. 224–235). Bu bağlamda yukarıdaki iki seyyahın aktarımlarından, İskit-Türk-Tatar kadının çocukluğundan itibaren edindiği savaşçı niteliğin evlendiğinde, annelik ve ev sorumluluğu nedeniyle askıya alındığı yönünde bir fikir uyanmaktadır. Nitekim yine Mandeville'in anlattığına göre Tatarlarda annelik görevi ve evin çekip çevrilmesi, kıyafet-bot dikimi, çadır kurma, vagon kullanma ve daha pek çok iş bütünüyle kadına bakmaktadır (*The Travels of Sir John Mandeville*, 1900, s. 164). Bununla beraber gerektiğinde tekrar bu becerisini kullanabilmiş olmalıdır.

Resim 4. Günümüzden yaklaşık 3200 yıl öncesine tarihlendirilen dünyanın bilinen ilk pantolonu. Sincan, Uygur, Turfan, bölgesindeki Yanghai mezarlığındaki İskit-Türklerin üzerlerinde bulunmuştur. Foto: M. Wagner/German Archaeological Institute.

Ünlü seyyah Marco Polo'nun (yk. 1254-1323) "Great Turkey" şeklinde tanımladığı topraklar üzerindeki Çağatay Devleti'nin bir hükümdar sarayında tanık olduğu olay ise doğrudan Türk-Tatar kadının savaşçı kişiliğini somutlaştırır niteliktedir. Cengiz Han'ın torunlarından Kaydu'nun Aigiarm (Ay Yaruk= Ay Işığ) isimli bir kızı vardır. Bu kız çok güçlü ve yiğittir. O kadar ki babasının krallığında onu güreşte yenebilecek tek bir erkek çıkmamıştır. Esasen babası onu evermek istemektedir ve fakat Ay Yaruk, kendisini yenecek bir erkek çıkmadıktan sonra evlenmeyeceğini söyleyerek babasının bu isteğini reddetmektedir. Dahası Kaydu, Ay Yaruk'a kendi istediği kişiyle evlenebilme garantisi verdiği bir de yazı vermiştir. Öte yandan, Ay Yaruk'un, kendisini yenecek gençle evleneceği dünyaya duyurulmuştur. Dünyanın dört bir yanından talipliler saraya geldikçe, halkın da katılımıyla sarayın ana salonunda müsabakalar düzenlenmekte, hepsini de Ay Yaruk kazanmakta ve karşılığında taliplerinden at sürüleri kabul etmektedir. Neticede prensesin binlerce atı olmuştur (Marco Polo, 1892, ss. 453, 456-457).

Yukarıda örnekler verdiğimiz at binen, ok atan, kement atan, güreşen Bâciyân-ı Rûm'un savaşçı kadınlarının olası somut öncülü İskit-Türk-Tatar kadın profillerinin ardından, aşağıda vereceğimiz kahraman kadın savaşçı karakterler ise Türk dünyasının çeşitli bölgelerindeki destansılaşmış öncülleri olmalıdır.

Nitekim görüleceği üzere her iki grubun savaşçılıkları pek çok yönden örtüşmektedir. Tıpkı okuyana, birkaç satır önce bahsi geçen Tatar prensesi Ay Yaruk'u hatırlatan Karakalpak Türklerinin Kırmandeli Destanı gibi: Kırmandeli, Rûm şehrinde yaşayan Arslanbay adındaki bir zenginın kızıdır. Kız son derece kahraman ve güçlüdür. Babasını kırk yerde bağ diktirmeye ve kendisiyle gelen oraya gelen yiğitler arasında dövüş düzenlemeye ikna eder. Yarışlarda yenilen yüzlerce yiğidin başını alır. Kırmandeli, Türkmenler arasında Göroğlı adında bir kahraman olduğunu duyar ve annesini ona göndererek dövüşe davet eder. Göroğlı, Kırmandeli'nin ülkesine gider ve yaptıkları dövüşte yenilir. Kırmandeli Göroğlı'nı öldürecekken Göroğlı, çıraklarının kendilerini feda etmeleri üzerine kurtulur (Ahmetov, 1998, s. 149-150).

Karakalpak Türklerine ait bir başka destan, Kırk Kız Destanı, sadece kızlardan oluşturulan bir ordudan bahsetmesi açısından Amazonları ve Bâciyân-ı Rûm'un olası savaşçı kadınlar ordusunu çağrıştırmaktadır. Destanın kahramanı olan Gülayım, Türkistan'ın Nogay bölgesinde yaşayan Allayar isimli zengin bir adamın tek kızıdır. Adamın altı da oğlu vardır. Gülayım, yanına aldığı kırk kız ile Miyvalı denilen bölgede bir şehir kurar ve burada halktan uzak, dövüş oyunları çalışır. Bu sırada ülkesi Kalmuklar tarafından istila edilir, halkı esir alınır. Gülayım, derhal kırk kız ile birlikte Kalmukların peşine düşer. Bu macerada ona sevdiği Harezmi yiğit, Arslan da eşlik ettiği hâlde altı erkek kardeşi korkup kaçarlar. Gülayım Kalmuk ülkesine varır. Kalmuk hanı ile savaşır ve onu öldürür. Böylece halkını esaretten kurtarır. Arkasından sevdiğiyle evlenir ve Arslan'ın düşmanı Harezmi padişahı Nadir Şah'a karşı yine kırk kız ve eşyle yan yana savaşarak zafer kazanırlar (Ahmetov, 1998, ss. 163-164; Uygur, 2003, ss. 252-253).

Kırgızların ünlü Manas Destanı'nda yer alan Ak Saykal da kahraman bir savaşçıdır. Ak Saykal, önce Manas'ın arkadaşlarıyla dövüşte (veya güreşte) yarışır. Arkadaşlarını yendikten sonra Manas ile karşılaşır. Onu da yenecek durumdayken "Manas, bir kız tarafından yenildi." sözlerine muhatap olmasın diye yenilmiş taklidi yaparak Manas'ı galip gösterir. Böylelikle Manas ile dost olurlar. Öyle ki Manas, ölüm derecesinde hasta olduğunda karısı Kanıkey'den Ak Saykal'a da haber vermesini ister (*Manas Destanı*, 1992, s. 124).

Orta Asya coğrafyası yanında Anadolu'da da söylenen Köroğlı Destanı'nda da Bâciyân-ı Rûm'un kadın savaşçılarının öncülü olduğunu düşündüğümüz at üstünde savaşan cesur kadınlar vardır: Köroğlı'nun gelini Telli Hatun veya sevdiği kadın Güzel Döne gibi. Örneğin, Frenk tüccardan vergi isteyen Güzel Döne, destanda tüccara kendisini şöyle tanıtır (*Köroğlı Destanı*, 1984, ss. 43, 160-161):

Şirin Döne derler benim adıma / Şimdi seni çiğnedirim atıma
Hiçbir yiğit çıkamadı karşıma / Alırsın yolların bacımı şimdi

İskit-Türk kadınlarının karakteristik at üstünde erkek gibi savaşma özellikleri gaza uğruna Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikleri dönemleri anlatan destanlara da yansımıştır. Örneğin, Oğuzların Dede Korkut Destanları arasındaki Bamsı Beyrek'in hayalindeki eş son derece yiğit, savaşçı bir kızdır. Babasına şöyle der: “Baba, bana bir kız alıver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli, böyle kız alıver baba bana.”

Nitekim, daha önce sevdiği kız Banı Çiçek tarafından birlikte ava çıktıkları hâlde, ok atarak, at yarışı yaparak ve güreşerek sınınmıştır. Bamsı Beyrek bunları Banı Çiçek'ten iyi yaptığını kanıtladığı için ona eş olabilecektir (*Dede Korkut Kitabı*, 1971, ss. 60-63). Yukarıdaki baba-oğul arasında geçen diyalogun aynısı bir başka Dede Korkut Destanı'nda daha, Kan Turalı'da da geçmektedir. Bu destanın kadın savaşçı kadın kahramanı ise korkusuz Selcen Hatun'dur (*Dede Korkut Kitabı*, 1971, ss. 134-137; 150-151, 154-155). Ayrıca, Burla Hatun gibi kâfirin “kara tuğunu” kılıcıyla yere düşüren kadın savaşçılara da Dede Korkut Destanları'nda yer verilmiştir (*Dede Korkut Kitabı*, 1971, ss. 118-119).

Dede Korkut Destanları'ndan itibaren İskit-Türk kadını anlatılarına yavaş yavaş İslamî motiflerin de yansıtıldığını görmekteyiz. Ancak beraberinde gelenek ve görenekler de sahiplenilmektedir. Örneğin yukarıda bahsi geçen savaşçı kahraman Banı Çiçek, otağından çıkıp Bamsı Beyrek ile karşılaşırken “yaşmaklanmayı” ihmal etmez. Bununla beraber, destanda Bamsı Beyrek ile güreş tutmaktan da kaçınmayan bir kız profili çizilmiştir (*Dede Korkut Kitabı*, 1971, ss. 60-63).

Türk destanları bahsinde son olarak, 12. yüzyılda yazıya aktarıldığı düşünülen (Akkaya, 1950, s. 131) Danişmendname'deki Efrumiye Bânû karakterine değinmek istiyoruz. Efrumiye, eserin neredeyse başından sonuna kadar, gerek Danişmend Gazi'nin yanında gerekse farklı gruplarla birlikte at üstünde yüksek bir performansla erkeklerle omuz omuza savaşırken anlatılır. Destanın ikliminde Efrumiye'nin at üstünde erkeklerle birlikte Anadolu'da karşılaştığı düşmanlarla savaşması o kadar vazgeçilmezdir ki hamileliği bile buna engel olamamıştır (Özcan, 2013, s. 25). Bununla beraber, ok atan, kılıç kullanan Efrumiye karakteri çok güçlü İslamî motiflerle de donatılmıştır. Destana göre esasen, Amasya tekfurunun kızı olan Efrumiye, bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i, yanlarında Hz. Ali, Hamza ve Abbas olduğu hâlde cennette görür. Hz. Peygamber Efrumiye'yi İslam'a davet ederler ve müstakbel eşi Artuhi ve Danişmend Gazi ile birlikte Rûm'un Müslüman olmasına çalışacakları yönünde bir görevleri olduğunu söylerler. Böylece Efrumiye Müslüman olur ve Anadolu'da gazaya başlar. Bu noktada söylenen beyitler şöyledir (*Dânişmend-nâme*, 2004, ss. 78-80):

Efrumiye barmak kaldurdy yine / Söyledi tevhide hoş girdi dine
Sıdk-ıla gökçek müslümân oldı ol / İ'tikâdi gayet anun oldı bol

Sonuç

Yukarıda gördüğümüz bozkır kadınlarından gerek gerçek ve gerekse efsanevi olanlarının bu denli savaçılık özelliği sergilemeleri elbette ki bir kültürel fenomendir. Zira eşyanın tabiatı itibarıyla, konargöçer kadınların/kızların iyi at binicisi, iyi okçu ve iyi savaçısı olması tıpkı erkekler gibi doğayla iç içe yaşam tarzlarının dayattığı bir zorunluluktur. Hayatta kalmak için konargöçer her bir ferdin bu becerilere sahip olması gerekmektedir. Bununla beraber, konargöçer kitleler yerleşik yaşamdan yana olan bir devlet yapısı ve yerleşik hayatın onlar için yabancı olan değerleriyle muhatap olmak durumunda kaldıklarında sahip oldukları kültürü dönüştürmek, yerleşik yaşamla uyumlanıp yeniden konumlandırmakla karşı karşıya kalmış olmalıydılar. Söz konusu dönüşümün, merkezin de kendisini tanımladığı dinin motifleriyle mümkün merteye donanarak ya da örneğin, devletin de hürmet ettiği yerleşik ve konargöçer kitlelerce mühim, manevi bir şahsiyetin etrafında kümelenerek meşruiyet kazanma şeklinde olması ihtimal dâhilinde görünmektedir. Bu bağlama, Bâciyan-ı Rûm ile Hacı Bektaş-ı Veli ilişkisi açısından bakıldığında, ikincisi tarafın, çevresindeki gayrimüslimlere ve Moğollara İslam'ı yayma gibi meşruiyeti son derece kutlu bir vazife üstlendiği bilinmektedir (Ocak, 2000, s. 181). O, bu vazifeyi icrada, belki bir kısmını oluşturan örgütlü savaçısı Türk/Türkmen kadınlarıyla Bâciyân-ı Rûm'a omuz vererek onlara yeni yaşama ısınma, moral-motivasyon ve meşruiyet imkânı kazandırmış olabilir.

Kaldı ki bu birlikteliği destekleyecek önemli bir unsur olmak üzere, 13. yüzyıl Anadolu Türklerinin, kalıntıları henüz fazlasıyla üzerlerinde olan Gök Tengri inancının kamlık ya da şamanlık teşkilatı kadınlarla da temsil edilmekteydi (İnan, 1976, s. 22)⁵. Günümüzden yaklaşık 2-3 bin yıl öncesinde konargöçer kültürün kam/şamanlarının çoğunu kadınlar oluşturmaktaydı. Pokrovka kurganlarındaki kadınların %7'si kadarının kadın kam/şamanlara ait olması ve Tarım Havzası'nda bulunan Çarçar mumyaları arasındaki en az 2500 yaşındaki kadın kam/şaman mumyaları bu dinî fenomenin günümüze kadar ulaşan en eski örneklerinden bazılarıdır (Kimball, 2013, ss. 102-103, 181-182, 190). Koman dilinin sözlüğünde “büyücü” anlamına gelen sözcüğün “Kam katun kişidir.” diye tercüme edildiği (Radloff, 2008, s. 103), Altay şamanların kulaklarına “kişi olup fisıldayan ilham perilerinin” eski inanışlarındaki Ülgen'in oğulları değil dokuz kızı olduğu bir anlam evreninden bahsetmekteyiz (İnan, 1976, s. 22). Üstelik Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu kerâmetlerle donanmış sufi sığınağı, yeni hayatın Sünni kanadında etkili olan kadın-erkek ayırımında, kadınların aşkın yolla tanışmalarını ve ruh-beden iyiliklerine yine kadınlar eliyle kolayca kavuşmalarını da sağlayabilirdi (Sultanova, 2011, s. 21).

---

⁵ Kadın şaman geleneğiyle ilgili diğer bilgiler için aynı eserde bk: ss. 4, 6, 33, 60, 101 vd.

Son tahlilde, yukarıda ele alındığı üzere, “Hacı Bektaş Veli, kerametini neden diğer üç taifeye değil de Bâcıyan-ı Rûm’a vermeyi seçti?” veya “Hacı Bektaş, tasavvufi müktesebatını binlerce yıllık kadın İskit-Türk savaşçılık geleneğinin temsilcisi Bâcıyan-ı Rûm’a aktarırken yerleşik hayata uyumlanmak durumunda olan Türkmen kadınlarına sufi bir sığınak sunarak bir tür pozitif ayrımcılık yapmış olabilir mi?” sorularının, muhtemel cevapları gizemli Bâcıyan-ı Rûm teşkilatının gerçek profili meselesinde ufuk açıcıdır. Nitekim, Anadolu’ya gelen Türkmenlerin önlerinde uzanan yeni hayat, kitlelere yerleşiklik sunmakta olup sosyokültürel dinamikleri arasında, gazi erkeklerin aksine, savaşçı kadınların cengâverlik sergilemelerinin zemini bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. (2009/2). Tarihiçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti. *Sosyoloji Dergisi*, 3(19), 285-296.
- Ahmetov, S. ve Bahadırova, S. (1998). Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri. (A. A. Çınar, Akt.). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, 140-171.
- Akkaya, Ş. (1950). Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 8(1.2), 131-144.
- Anna Comnena. (2000). *The Alexiad*. (E. A. S. Dawes, Çev.). Ontario: In parentheses Publications Byzantine Series Cambridge.
- Âşık Paşazâde Târihi. (1914). İstanbul: Ma‘ârif-i ‘Umumiyye Nezareti, Matbaa-ı ‘Amire.
- Barkan, Ö.L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-304.
- Bayram, M. (2002). Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, ss. 365-379). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Boratav, P. N. (Yay. Haz.). (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Demir, N. (Yay. Haz.). (2004). *Dânişmend-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- el-Cahız ve Türklerin Faziletleri*. (2002). (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: İSAR.
- el-İdrîsî. (1988). *Nuzhetu'l-Muştak fi İhtiraki'l-Âfak*. Beyrut: ‘Âlemu’l-Kutub.
- Ergin, M. (Yay. Haz.). (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: MEB Basımevi.
- Herodotos. (2014). *Tarih*. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Homer. (1924). *The Iliad with an English Translation by A.T. Murray*. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 13.12.2018 tarihinde <http://www.perseus.tufts.edu> adresinden erişildi.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnan, A. (Yay. Haz.). (1992). *Manas Destanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. (2001). (R. Şeşen, Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Justinus. (1853). *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. (John Selby Watson, Çev.). Londra: Henry G. Bohn.
- Kimball, J. D. (2013). *Savaşçı Kadınlar Amazonlar*. İstanbul: İleri Yayınları.

- Korkut, E. (Yay. Haz.). (2015). *Vilâyetnâme (Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Köprülü, F. (1999). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: TTK Yayınları.
- Mayor, A. (2014). *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women across the Ancient World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mayor, A. (October 2014). Who Invented Trousers. *Natural History*, 28-33.
- Mayor, A. (March-April 2016). Ancient Amazons: Warrior Women in Myth and History. *The World Financial Review*, 56-59.
- Mélikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar*. (T. Alptekin, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (2000). *Babaîler İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özcan, E. S. (2013). Anadolu'yla Tanışan Türklere Kültür Tarihi Açısından Bakışlar. *Mukaddime*, 8, 13-36.
- Özcan, E. S. (2016). *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Pausanias. (1918). *Description of Greece*, (W.H.S. Jones, Çev.). Londra: Ormerod.
- P'awstos Buzand's History of the Armenians*. (1985). (Robert Bedrosian, Çev.). New York: Sources of the Armenian Tradition.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Seven Books of History against the Pagans*. (2010). (A. T. Fear, Çev.). Liverpool: Liverpool University Press.
- Sultanova, R. (2011). *From Shamanism to Sufism: Women, Islam and Culture in Central Asia*. New York: I.B. Tauris.
- The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*. (1916). (R. H. Charles, Çev.). London: Williams & Norgate.
- The Complete Works of Venerable Bede*. (1843). Cilt 6. Londra.
- The Texts and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis*. (1903). Londra: Hakluyt Society.
- The Travels of Bertrandon de la Brocquiere to Palestine*. (1807). (T. Johnes, Çev.). Hafod: Hafod Press.
- The Travels of Sir John Mandeville*. (1900). London: Macmillan and Co. Limited.
- Theophylact Simocatta and the Persians*. Fullerton: Sasanika Sources, California State University. 13.12.2018 tarihinde <http://www.sasanika.org/wp-content/uploads/Theophylact.pdf> adresinden erişildi.
- Unterländer, M., Palstra, F., Lazaridis, I., Pilipenko, A., Hofmanova, Z., Melanie Groß, ... Sell, C., (2017). Ancestry and demography and descendants of Iron Age nomads of the Eurasian Steppe. *Nature*, Mart, DOI: 10.1038/ncomms14615.
- Uygur, C. V. (2003). Karakalpak Edebiyatında Kadın. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 251-280.
- Wright, T. (Yay. Haz.). (1892). *The Travels of Marco Polo the Venetian*. London: George Bell & Sons.

